

Beogradski centar za ljudska prava

**POSTUPANJE SA LICIMA
LIŠENIM SLOBODE**

bilten

Broj 5

Beograd, decembar 2010.

Uvodne napomene

Od maja 2009. godine Beogradski centar za ljudska prava sprovodi projekat čiji je cilj unapređivanje pravne regulative i prakse radi sprečavanja i kažnjavanja mučenja i drugih nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, u okviru kojeg posećuje ustanove u kojim se nalaze lica lišena slobode – kazneno-popravne ustanove i policijske stanice. Kratki izveštaji o obavljenim posetama biće objavljeni periodično (četiri puta godišnje), u biltenima u elektronskoj formi, dok će detaljni izveštaji o stanju u ovim ustanovama biti objavljeni u godišnjim izveštajima.

Osim putem poseta ustanovama u kojim se nalaze lica lišena slobode, saradnici Beogradskog centra za ljudska prava prate aktivnosti države na polju sprečavanja i kažnjavanja mučenja i drugih oblika zlostavljanja i prikupljanjem informacija o postupanju tužilaštava i sudova, a tokom projekta posebna pažnja biće posvećena i izveštavanju medija o mogućim slučajevima torture. Uz to, saradnici Beogradskog centra prate i sve druga dešavanja (ne samo na nacionalnom nivou) od značaja za sprečavanje zlostavljanja. U ovom broju biltena *Postupanje sa licima lišenim slobode* biće reči o dve vrlo interesantne teme. Prva je godišnji izveštaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja (CPT), odnosno njegov deo koji se odnosi na upotrebu oružja sa električnim pražnjenjem, koje počinje da se koristi i u Srbiji, a druga presuda Evropskog suda za ljudska prava u slučaju *Milanović protiv Srbije*, izrečena u decembru 2010. U ovoj presudi, Evropski sud je po prvi put utvrdio da je Srbija prekršila član 3 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, koji propisuje zabranu mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja, ali i član 14 kojim je propisana zabrana diskriminacije. Slučaj je interesantan jer je podnosilac predstavke bio neposredna žrtva nepoznatih, privatnih, ne službenih lica. Ipak, utvrđeno je da je država odgovorna jer nije sprovela delotvornu istragu kako bi pronašla i kaznila počinioce.

1

Dakle, u ovom broju biltena možete pročitati prevod dela godišnjeg izveštaja CPT posvećenog upotrebi oružja sa električnim pražnjenjem, komentar presude Evropskog suda za ljudska prava u slučaju *Milanović protiv Srbije* i sažetak presude istog suda u slučaju *Šečić protiv Hrvatske*, koju smo izabrali kao naročito zanimljivu jer se, kao i u slučaju *Milanović*, radilo o zlostavljanju zasnovanom na diskriminaciji, pri čemu neposredni izvršioци zlostavljanja nisu bila službena, već privatna, nepoznata lica. Uz to, sve okolnosti u vezi sa ovim slučajem nisu karakteristične samo za Hrvatsku i lako se mogu porediti sa onim koje su postojale prilikom i nakon etnički ili rasno motivisanih napada na pripadnike manjinskih zajednica u Srbiji.

Izradu biltena finansijski su podržali Evropska unija i Institut za otvoreno društvo. Za sadržaj biltena isključivo je odgovoran Beogradski centar za ljudska prava. Stavovi izneseni u njemu nikako se ne mogu smatrati stavovima Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Bilten su pripremili Bojan Gavrilović i Žarko Marković.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Godišnji (opšti) izveštaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja pored izveštaja o svojim posetama zemljama članicama Saveta Evrope, svake godine objavljuje i svoj opšti izveštaj, koji uglavnom sadrži informacije o aktivnostima i funkcionisanju Komiteta. Ipak, uvek postoji i deo izveštaja koji ne sadrži samo ovakve informacije, već je posvećen nekoj temi od naročitog značaja za sprečavanje svih oblika zlostavljanja i zaštitu prava lica lišenih slobode. U tom delu CPT obično zauzima stavove prema nekom važnom pitanju, kreirajući i na taj način svoje standarde. U svom poslednjem izveštaju, objavljenom krajem 2010. godine, Komitet je zauzeo načelne stavove prema upotrebi korišćenja sa električnim pražnjenjem, pošto je uočio da se ono sve više koristi i da može biti zloupotrebjeno tako da ugrožava zdravlje, pa čak i život ljudi protiv kojih se upotrebljava. U nastavku možete pročitati prevod odeljaka godišnjeg izveštaja Komiteta koji sadrže stavove i preporuke u vezi sa korišćenjem ovog oružja.

Oružje sa električnim pražnjenjem (eng. *electrical discharge weapons - EDW*)

Prethodne napomene

2

65. U zemljama koje posećuje CPT sve više postaje uobičajeno da se policajci i druga službena lica snabdevaju oružjem sa električnim pražnjenjem (EDW), a CPT ovakve uređaje u nekim zemljama primećuje i na mestima na kojim se nalaze lica lišena slobode (posebno u zatvorima). Postoje različiti tipovi ovog oružja, od električnih palica i sličnog oružja za čiju je upotrebu neophodan neposredan fizički kontakt sa osobom prema kojoj se sredstvo prinude upotrebljava, do oružja koje ispaljuje projektele koji izazivaju električni šok kod osobe koja se nalazi na određenoj distanci.

66. Upotreba oružja sa električnim pražnjenjem od strane lica odgovornih za primenu zakona (eng. *law enforcement officials*, u šta spadaju i policajci i zatvorsko osoblje) i drugih službenih lica je kontraverzna tema. Postoje suprotstavljena mišljenja, kako o tome u kojim okolnostima je njihova upotreba opravdana, tako i o mogućim negativnim posledicama po zdravlje osoba prema kojim se ova sredstva upotrebljavaju. Činjenica je da je oružje sa električnim pražnjenjem po svojoj prirodi takvo da je zloupotreba lako moguća. CPT je u nekoliko navrata prikupio pouzdane dokaze koji potvrđuju da je ovo oružje korišćeno za ozbiljno zlostavljanje lica lišenih slobode, a često je dobijao i pritužbe da se licima lišenim slobode preta zlostavljanjem ovim oružjem.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

67. CPT se u svojim izveštajima o posetama zemljama potpisnicima Evropske konvencije o sprečavanju torture već nekoliko puta bavio pitanjem upotrebe oružja sa električnim punjenjem. U narednim odeljcima, CPT će istaći stavove koje je o upotrebi ovog oružja do sada zauzeo i ukazati na neke zabrinjavajuće činjenice. Komentari na ovaj deo izveštaja CPT su dobrodošli, i pomogli bi CPT da razvije svoje standarde u vezi sa ovom kompleksnom temom.

Osnovni principi

68. CPT razume želju državnih vlasti da svojim službenicima odgovornim za primenu zakona stave na raspolaganje sredstva koja će im omogućiti postepeniju upotrebu sile u opasnim situacijama sa kojim se suočavaju. Nema sumnje da posedovanje manje smrtonosnog oružja, kao što je ono sa električnim pražnjenjem, u nekim situacijama može pomoći da se izbegne upotreba vatrenog oružja. Ipak, oružje sa električnim pražnjenjem može izazvati snažan bol i, kao što smo već rekli, može se lako zloupotrebiti. U skladu sa tim, svaka odluka o opremanju službenika odgovornih za primenu zakona i drugih javnih službenika oružjem sa električnim pražnjenjem trebalo bi da bude rezultat sveobuhvatne debate na nivou izvršne i zakonodavne vlasti. Dalje, kriterijumi za raspodelu oružja sa električnim pražnjenjem bi trebali biti definisani zakonom i posebnim podzakonskim aktima.

69. CPT smatra da oružje sa električnim pražnjenjem treba koristiti u skladu sa principima neophodnosti, supsidijarnosti, proporcionalnosti, prethodnog upozorenja (kada je moguće) i opreznosti. Ovi principi znače, između ostalog, da službena lica kojim se ovakvo oružje izdaje moraju biti adekvatno obučeni za njegovu upotrebu. Kad je u pitanju oružje koje ispaljuje projekte, kriterijumi za njegovu upotrebu bi trebali biti postavljeni po uzoru na one koji važe za upotrebu vatrenog oružja.

70. Prema mišljenju CPT, oružje sa električnim pražnjenjem treba koristiti samo u situacijama u kojim postoji stvarna i neposredna pretnja po život ili mogućnost ozbiljnog povređivanja. Neprihvatljiva je upotreba ovakvog oružja ukoliko za cilj ima samo povinovanje lica lišenog slobode naređenju službenog lica. U skladu s tim, upotreba ovog oružja bi trebala biti dozvoljena samo kada druge, manje prinudne mere (pregovori i ubeđivanje, fizička snaga, itd.) nisu uspele ili su neprimenjive i kada je upotreba ovog oružja jedina alternativa upotrebi mera prinude koje predstavljaju veći rizik od povrede ili smrti.

Primena ovih principa u posebnim situacijama

71. Primenjujući ove principe na pojedinačne situacije, CPT se, na primer, jasno izjasnio protiv naoružavanja oružjem sa električnim pražnjenjem zaposlenih u ustanovama zaduženim za deportacije imigranata. Slično, CPT je veoma rezervisan prema upotrebi oružja sa elektronskim pražnjenjem u zatvorskim ustanovama (i još više prema upotrebi u zatvorenim psihijatrijskim ustanovama). U tako obezbeđenim ustanovama upotreba oružja sa električnim pražnjenjem može biti opravdana samo u krajnje izuzetnim situacijama (kao što je npr. uzimanje talaca), a i tada samo pod strogo propisanim uslovima i od strane posebno obučenog osoblja. Nema sumnje da oružje sa električnim pražnjenjem ne bi smelo biti deo

standardne opreme osoblja koje ostvaruje neposredan kontakt sa licima lišenim slobode u zatvorima ili drugim mestima na kojim se ova lica nalaze.

72. Oružje sa električnim pražnjenjem se sve više koristi prilikom hapšenja i dobro su poznati primeri njegove zloupotrebe u ovim prilikama (npr. ponovljeni elektroškovi primenjeni ka osobi koja leži na zemlji). Jasno, upotreba oružja sa električnim pražnjenjem prilikom hapšenja mora biti precizno regulisana. Uputstva za upotrebu ovog oružja na koja je CPT nailazio u nekim zemljama, a prema kojim se ono može koristiti kada su lica zadužena za sprovođenje zakona suočena sa nasiljem ili pretnjom nasiljem, koje je takvo da zahteva upotrebu sile radi sopstvene ili zaštite drugih lica, su toliko široko formulisana da ostavljaju mogućnost za nesrazmernu upotrebu. Ukoliko oružje sa električnim pražnjenjem postepeno postane oružje koje se koristi kod svakog neposlušnog ponašanja prilikom hapšenja, to bi moglo imati izuzetno negativan efekat na percepciju lica zaduženih za sprovođenje zakona (policajaca) u javnosti.

73. Imajući u vidu ograničenja svog mandata, CPT se uzdržavao od usvajanja čvrstih stavova prema upotrebi oružja sa električnim pražnjenjem u kontekstu aktivnosti usmerenih ka održavanju ili uspostavljanju javnog reda (npr. održavanje reda na demonstracijama). Ipak, u skladu sa principima iznetim u paragrafu 70, primena oružja sa električnim pražnjenjem u ovakvim situacijama se može smatrati neprimerenom, izuzev ukoliko postoji stvarna i neposredna pretnja po život ili zdravlje ljudi. Lica zadužena za sprovođenje zakona će (ili bi trebala) imati na raspolaganju druga sredstva zaštite posebno prilagođena zadacima koje obavljaju. Treba istaći da su policije nekih evropskih zemalja, kada je u pitanju održavanje reda na javnim okupljanjima, izbacile iz upotrebe oružje sa električnim pražnjenjem.

74. Posebnu pažnju treba posvetiti ošamujućim pojasevima i sličnim spravama. CPT je jasno istakao da je protiv upotrebe opreme ovakvog tipa za kontrolu kretanja lica lišenih slobode, bilo unutar ili van ustanova u kojim se ovakva lica nalaze. Prema mišljenju CPT, takva oprema je, sama po sebi ponižavajuća za osobu na kojoj se primenjuje, a mogućnost njene zloupotrebe je izuzetno velika. Trebalo bi pronaći alternativna sredstva kojim bi se osigurala bezbednost prilikom prevoženja pritvorenih lica.

4

Uputstva i obuka

75. Uz svaku odluku o podeli oružja sa električnim pražnjenjem, vlasti moraju obezbediti detaljna uputstva svim službama kojima se ovo oružje stavlja na raspolaganje. Dalje, službena lica koja ovo oružje mogu koristiti moraju biti posebno odabrana – uzimajući u obzir njihovu otpornost na stres i sposobnost procenjivanja – i odgovarajuće obučena. Uz redovno testiranje, za njih bi trebalo uvesti i poseban program obuke (vidi i paragraf 80).

Tehnički aspekti

76. Kao što je slučaj sa svakim sistemom naoružanja, i oružje sa elektronskim pražnjenjem bi pre stavljanja u upotrebu trebalo da prođe proceduru tehničke provere. Ova procedura bi posebno trebala da

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

osigura da broj električnih pražnjenja (elektrošokova), njihovo trajanje i intenzitet budu ograničeni na bezbednu meru. CPT ima saznanja o slučajevima u kojim su lica lišena slobode u kratkom periodu nekoliko puta uzastopno bila podvrgnuta električnom pražnjenju (elektrošokovima); takva prekomerna, nepotrebna upotreba prinude sigurno predstavlja zlostavljanje. Na kraju, potrebno je propisati i proceduru u vezi sa redovnim održavanjem/servisiranjem ovog oružja.

77. Oružje sa električnim pražnjenjem treba da bude opremljeno uređajima (u načelu memorijskim čipovima) koji se mogu koristiti za beleženje različitih informacija koje omogućavaju provere u vezi sa korišćenjem oružja (kao što je tačno vreme korišćenja, broj, trajanje i intenzitet električnih pražnjenja - elektrošokova, itd.). Informacije sačuvane na ovim uređajima bi trebale biti sistematski pregledane od strane nadležnih vlasti u određenim vremenskim intervalima (najmanje svaka tri meseca). Dalje, oružje bi trebalo da ima ugrađen laserski nišan i uređaj za video snimanje, kako bi nišanje bilo bezbedno i kako bi bilo moguće snimiti pod kakvim je okolnostima bilo upotrebljeno.

78. Oružje sa električnim pražnjenjem koje se deli službenicima za sprovođenje zakona obično omogućava različite načine upotrebe, a posebno „ispaljivanje“ i „kontakt“ (eng. *drive-stun*, koji je ošamućujući elektrošok izazvan dodiranjem). Kod prvog, oružje ispaljuje projektele sa kratke razdaljine i izaziva električni šok. U velikoj većini slučajeva, električno pražnjenje izaziva mišićnu kontrakciju koja dovodi do privremene paralize i osoba prema kojoj se oružje upotrebljava pada na zemlju. Nasuprot tome, kada se primenjuje „kontakt“, elektrode koje se nalaze na vrhu oružja proizvode električni luk i kada dođu u kontakt sa osobom protiv koje se primenjuju izazivaju snažan, lokalizovan bol, uz moguće opekotine. CPT je izuzetno rezervisan prema ovom načinu upotrebe oružja sa električnim pražnjenjem. Zaista, odgovarajuće obučeni službenici za sprovođenje zakona imaju na raspolaganju mnogo drugih tehnika kojim mogu savladati osobe koje su im toliko blizu da ih mogu dodirnuti.

Medicinski aspekti

79. Potencijalne posledice korišćenja oružja sa električnim pražnjenjem na fizičko i mentalno zdravlje osoba protiv kojih se upotrebljava su predmet brojnih rasprava, koje su posebno aktualizovane brojnim slučajevima u kojim su osobe umirale ubrzo nakon što su bile meta ovog oružja. Iako istraživanja na ovu temu za sada ne omogućavaju jasne zaključke, nesporno je da upotreba oružja sa električnim pražnjenjem nosi sa sobom specifične rizike po zdravlje, kao što je mogućnost povrede pri padu nakon pogotka električnim projektilom ili opekotine u slučaju duže upotrebe ovog oružja putem „kontakta“. U nedostatku detaljnih istraživanja u vezi sa posledicama upotrebe oružja sa električnim pražnjenjem protiv posebno osetljivih kategorija ljudi (npr. starih, trudnica, dece, osoba sa srčanim problemima), CPT veruje da bi upotrebu ovog oružja protiv ovih osoba u svakom slučaju trebalo izbegavati. Upotreba oružja sa električnim pražnjenjem protiv nekontrolisanih osoba i osoba pod dejstvom alkohola i narkotika je još jedna osetljiva tema; Osobe u ovakvom stanju svesti mogu biti nesposobne da razumeju značaj upozorenja da će oružje biti upotrebljeno i ono kod njih može izazvati još veću uznemirenost. Smrtni slučajevi koji se dešavaju prilikom hapšenja često nastaju kad se osobe koje se hapse nalaze u ovakvim zdravstvenim stanjima, a posebno kada se koristi oružje sa električnim pražnjenjem. Stoga je neophodan

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

poseban oprez, i upotreba oružja sa električnim pražnjenjem bi u takvim situacijama trebala biti izbegavana i, u načelu, u svim situacijama u kojim povećava rizik od smrti ili povrede.

80. Obuka službenih lica kojima se oružje sa električnim pražnjenjem stavlja na raspolaganje treba da sadrži instrukcije o tome kada je njegova upotreba neprimerena iz medicinskih razloga i instrukcije u vezi sa pružanjem prve pomoći (u slučaju pada, opekodina, rana od projektila, srčanih tegoba, histeričnih napada itd.). Nadalje, kada je stavljena pod kontrolu, osoba protiv koje je ovo oružje upotrebjeno treba da bude informisana o tome da su posledice upotrebe oružja samo privremene.

81. CPT smatra da bi svaku osobu protiv koje je upotrebjeno oružje sa električnim pražnjenjem u svakom slučaju trebao da pregleda doktor, a ako je potrebno, trebala bi i da bude prebačena u bolnicu. Doktori i službe hitne pomoći bi trebalo da budu informisani o mogućim posledicama upotrebe oružja sa električnim pražnjenjem i mogućim načinima njihovog lečenja, jednako iz ugla fizičkog koliko i psihičkog zdravlja. Nadalje, osobi protiv koje je ovo sredstvo prinude upotrebjeno (i/ili njenom pravnom pravnom zastupniku, na zahtev) bi trebalo da bude izdat lekarski nalaz.

Izveštavanje o upotrebi oružja sa električnim pražnjenjem

82. Nakon svake upotrebe oružja sa električnim pražnjenjem, službeno lice koje ga je upotrebilo bi trebalo da bude saslušano. Uz to, o svakoj upotrebi ovog oružja nadređenima bi trebalo da bude podnet detaljan izveštaj. Taj izveštaj bi trebalo da objašnjava precizan opis okolnosti koje opravdavaju upotrebu oružja, načina upotrebe oružja, kao i sve druge relevantne informacije (prisustvo svedoka, da li je drugo oružje bilo dostupno, da li je licu protiv koga je oružje korišćeno pružena zdravstvena nega i kakva je bila, itd.). Tehničke informacije zabeležene memorijskim uređajem (čipom) i video snimak upotrebe oružja sa električnim oružjem bi takođe trebalo da budu deo izveštaja.

83. Uz internu proceduru bi trebalo da postoji i element spoljnog nadzora. On bi mogao da se sastoji od sistematskog, periodičnog obaveštavanja nezavisnog tela zaduženog za nadzor nad službama za sprovođenje zakona o svakoj upotrebi oružja sa električnim pražnjenjem.

84. Kad god se desi da upotreba oružja sa električnim pražnjenjem nije u skladu sa važećim zakonima ili propisima, trebalo bi da bude pokrenuta odgovarajuća istraga (u okviru disciplinskog ili krivičnog postupka).

Milanović protiv Srbije¹ – kako postupanje N.N. lica može biti smatrano kršenjem ljudskih prava od strane države?

Evropski sud za ljudska prava (u nastavku Evropski sud) je 14. decembra 2010. godine doneo presudu kojom je utvrdio da je Republika Srbija, u odnosu na podnosioca predstavke, Životu Milanovića, prekršila član 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u nastavku Evropska konvencija), koji zabranjuje mučenje, nečovečno i ponižavajuće postupanje, i član 14, koji zabranjuje diskriminaciju. Odluka je značajna jer predstavlja prvu presudu Evropskog suda protiv Srbije zbog povrede člana 3, ali i člana 14 Evropske konvencije. Ona je zanimljiva i zbog toga što g. Milanović nije neposredno bio žrtva postupanja službenih lica, već je zapravo tokom nekoliko godina bio izložen napadima svojih sugrađana. Zašto je onda država odgovorna zbog kršenja zabrane mučenja, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja i zabrane diskriminacije, saznaćemo u sledećim redovima. Počnimo od činjeničnog stanja.

Podnosilac predstavke, Života Milanović, je državljanin Srbije koji živi u selu Belica kod Jagodine. On je od 1984. godine istaknuti član verske zajednice Hari Krišna u Srbiji, zbog čega mu je u više navrata prećeno (jednom prilikom tako što mu je rečeno da će biti spaljen „zbog širenja ciganske vere”) i zbog čega je nekoliko puta fizički napadan od strane privatnih lica, počev od 2000. godine. Prvi napadi na podnosioca predstavke dogodili su se u septembru 2001. godine i sastojali su se od udaraca u glavu tupim predmetom i nanošenja posekotina u predelu glave i grudi od strane tri lica. Milanović je 24. septembra, nakon drugog napada, podneo prijavu policiji, navodeći da sumnja da napadači pripadaju ekstremnoj organizaciji „Srpski vitezovi“. Sledećeg dana je ponovo razgovarao sa policijom i naveo da nije u stanju da identifikuje napadače. Policija je nakon toga sproveda određene istražne radnje, ali bez ikakvih rezultata. Sledeći napad se dogodio 11. jula 2005. godine, u blizini stana njegovog rođaka u Jagodini, koji je povremeno koristio. Ponovo su se pojavila trojica napadača, a jedan od njih je Milanovića ubo u stomak. Policija je razgovarala sa Milanovićem u bolnici, nakon što mu je ukazana medicinska pomoć, i on je tada opisao napad i naveo da je bio verski motivisan. Ni ovaj put aktivnosti policije usmerene ka identifikaciji napadača nisu urodile plodom. Posle još jednog razgovora sa Milanovićem, 31. jula 2005. godine, policija je zabeležila da on nije želeo da saraduje i u zapisniku konstatovala njegovu versku pripadnost i čudan izgled. Pošto nije uspela da utvrdi identitet napadača, policija je Opštinskom javnom tužilaštvu u Jagodini 15. septembra 2005. podnela krivičnu prijavu protiv nepoznatih počinitelja. Nakon intervencije Komiteta pravnika za ljudska prava, Ministarstvo unutrašnjih

¹ *Milanović protiv Srbije*, predstavka br. 44614/07, presuda od 14. decembra 2010. Prevod presude na srpski jezik dostupan je na internet stranici Zastupnika Republike Srbije pred Evropskim Sudom za ljudska prava http://www.zastupnik.gov.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=158:-4461407&catid=16:2009-06-12-12-53-42&Itemid=31.

poslova je 19. oktobra 2005. godine priznalo propuste u radu lokalne policije i najavilo rešavanje slučaja. Milanović i nevladina organizacija Inicijativa mladih za ljudska prava iz Beograda su 15. marta 2006. godine podneli krivičnu prijavu Okružnom javnom tužilaštvu u Jagodini navodeći da je napad od 11. jula 2005. godine predstavljao krivično delo izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti. Okružno tužilaštvo je ubrzo nakon toga obavestilo policiju o ovoj krivičnoj prijavi i zatražilo „preduzimanje neophodnih mera“. Međutim, Milanović je ponovo napadnut 18. juna 2006. godine, opet ispred stana njegovog rođaka u Jagodini. Napadač ga je ubo u stomak i na glavi mu naneo posekotine u obliku krsta. Policija je sprovela uviđaj, razgovarala sa Milovanovićem i potencijalnim svedocima, ali nije identifikovala napadače. Povodom ovog napada, Milanović i Inicijativa mladih za ljudska prava su 3. jula 2006. godine ponovo podneli krivičnu tužbu Okružnom javnom tužilaštvu. Milanović je 20. jula 2006. godine dao izjavu policiju, iznoseći svoja saznanja o mogućim napadačima i tragovima koji bi mogli dovesti do njihove identifikacije. Međutim, ni to nije pomoglo da napadači budu pronađeni. 29. juna 2007. godine Milanović je ponovo napadnut ispred stana svog rođaka u Jagodini i izboden po grudima, rukama i nogama. Policija je u bolnici obavila razgovor sa njim i zatim izvršila uviđaj, ali nije uspela da pronađe osobu koja bi odgovarala opisu koji je žrtva dala. Tada nisu pronađeni materijalni dokazi napada, niti je policija zabeležila da je odeća žrtve bila pocepana. Milanović je ponovo, zajedno sa Inicijativom mladih za ljudska prava podneo krivičnu prijavu Okružnom javnom tužilaštvu u Jagodini, prilažući i lekarske nalaze koji potvrđuju telesne povrede. Aktivnosti policije i tužilaštva, koje su uključivale razgovor sa potencijalnim počiniočima i svedocima, ni ovaj put nisu dovele do identifikacije napadača.

U predstavi podnetoj Evropskom sudu Milanović se žalio na povredu člana 3 Evropske konvencije tvrdeći da država nije sprovela delotvornu istragu niti sprečila ponovljene napade na njega. On se žalio i na povredu člana 14 jer je smatrao da je delotvorna istraga izostala zbog njegove verske pripadnosti.

Povreda člana 3

Na početku treba reći da Evropska konvencija prvenstveno uređuje „ograničenja mešanja javnih vlasti u prava“.² U tom smislu, zabrana mučenja, nečovečnog i ponižavajućeg postupanja zajemčena članom 3 se pre svega odnosi na lica koja deluju u službenom svojstvu - predstavnike ili agente države (službena lica). Ipak, u članu 1 Evropske konvencije države ugovornice su se obavezale da će svim osobama u okviru svoje nadležnosti osigurati uživanje prava i sloboda zajemčenih konvencijom. Tako je nastala tzv. pozitivna obaveza države, tj. dužnost preduzimanja određenih afirmativnih mera koje treba da omoguće uživanje prava i obaveza garantovanih Konvencijom.³ U vezi sa članom 3, ova obaveza podrazumeva preduzimanje mera usmerenih na predupređivanje akata zlostavljanja koje mogu preduzeti

² Vidi Filip Lič, *Obračanje Evropskom sudu za ljudska prava*, Beogradski centar za ljudska prava i Misija OEBS u Srbiji, 2005, str. 166.

³ Vidi Alastair Mowbray, *The Development of Positive Obligations Under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights*, Hart Publishing, Oxford, 2004, str. 2.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

ne samo službena, već i privatna lica.⁴ Ipak, imajući u vidu „poteškoće koje se javljaju u savremenim društvima, nepredvidivost ljudskog ponašanja i izbore koji se moraju praviti u smislu prioriteta i sredstava“, ova obaveza nije apsolutna, odnosno tumači se tako da vlastima ne nameće nemoguće ili nesrazmerno opterećenje.⁵ Drugim rečima, država se ne može smatrati odgovornom za bilo koji akt zlostavljanja koji učini privatno lice. Od nje se samo traži da preduzme razumne mere kako bi zaštitila pojedince od štete, posebno ukoliko zna ili treba da zna da postoji opasnost da nečije pravo bude povređeno. U vezi sa članom 3, Evropski sud je do sada u nekoliko predmeta ustanovio da država treba da zna da su pripadnici određenih, posebno osetljivih grupa, podložniji zlostavljanju i da im u skladu sa tim treba pružiti adekvatnu zaštitu. U praksi Evropskog suda ovim posebno osetljivim grupama smatraju se naročito deca,⁶ žene koje su žrtve nasilja u porodici,⁷ etničke manjine,⁸ zatvorenici,⁹ i kao u ovom slučaju, pripadnici verskih manjina.

Ako već nije bila u mogućnosti ili je propustila da spreči zlostavljanje, država je dužna da sprovede delotvornu istragu kako bi pronašla i kaznila učinioc, bez obzira da li su oni službena lica.¹⁰ U slučaju ponovljenih napada, kakvi su bili oni na g. Milanovića, ispunjenje druge obaveze (da se sprovede delotvorna istraga i otkriju i kazne počinio) je istovremeno i preduslov za ispunjenje prve obaveze (da se zlostavljanje spreči).¹¹

Podrazumeva se da Evropski sud, kada utvrđuje odgovornost države, analizira sve okolnosti slučaja, a posebno mere koje je država preduzela. Treba naglasiti da država nema obavezu rezultata već obavezu sredstva.¹² To znači da državni organi imaju obavezu preduzimanja dostupnih operativnih mera koje se od njih mogu razumno očekivati. Dakle, čak i ako učinioci nisu pronađeni, država se neće smatrati odgovornom ukoliko je preduzela razumne mere usmerene ka otkrivanju počinilaca. Jasno je da bi

⁴ *Milanović protiv Srbije*, predstavka br. 44614/07, presuda od 14. decembra 2010, stav 83; *A protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, predstavka br. 25599/94, presuda od 23. oktobra.1998. godine, stav 22; *Z protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, predstavka br. 29392/95, presuda od 10. maja 2001, stav 73.

⁵ *Milanović protiv Srbije*, stav 84; *Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, predstavka br. 23452/94, presuda od 28. oktobra 1998, stav 116.

⁶ *A protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, predstavka br. 25599/94, presuda od 23. oktobra 1998; *Z protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, predstavka br. 29392/95, presuda od 10. maja 2001; *E. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, predstavka br. 33218/96, presuda od 26. novembra 2002.

⁷ *Opuz protiv Turske*, predstavka br. 33401/02, presuda od 09. juna 2009.

⁸ *Šečić protiv Hrvatske*, predstavka br. 40116/02, presuda od 31. maja 2007.

⁹ *Pantea protiv Rumunije*, predstavka br. 33343/96, presuda od 3. juna 2003.

¹⁰ *Milanović protiv Srbije*, stav 85; *M.C. protiv Bugarske*, predstavka br. 39272/98, stav 151, presuda od 4 decembra 2003; *Šečić protiv Hrvatske*, predstavka br. 40116/02, stav 53, presuda od 31 maja 2007.

¹¹ U predmetu *M.C. protiv Bugarske* stav 153 Evropski sud se bavio ovim pitanjem u specifičnom kontekstu silovanja. On je naveo da države imaju pozitivnu obavezu u vezi sa članovima 3 i 8 da usvoje krivične odredbe koje delotvorno kažnjavaju silovanje i da ih primene u praksi kroz efikasnu istragu i gonjenje.

¹² Vidi na primer predmet *Shanaghan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, predstavka br. 37715/97, presuda od 04.05.2001. stav 90.

apsolutna obaveza rešavanja svakog konkretnog slučaja za države predstavljala nesrazmeran teret, posebno imajući u vidu neograničen broj okolnosti koje mogu uticati na uspeh istrage. Zbog toga su u slučaju da istraga nije dala rezultate glavna pitanja koja Evropski sud razmatra priroda, odnosno adekvatnost mera koje su policija i/ili tužilaštvo preduzeli. Da li su te mere bile adekvatne zavisiće uvek od konkretnih okolnosti slučaja. U svakom slučaju, podrazumeva se da je država obavezna da sprovede hitnu i razumno ekspeditivnu istragu.¹³

Ukoliko pogledamo šta su državni organi preduzeli u slučaju Živote Milanovića, videćemo da je lokalna policija sa njim obavljala razgovore i ispitala određeni broj svedoka i mogućih počinioca. Ipak, Evropski sud je zaključio da nisu preduzete sve razumne mere kako bi se počinioci otkrili. Prvo, Milanović nije obavestavan o napretku istrage, niti mu je pružena mogućnost da lično identifikuje napadače (kada su sa potencijalnim učiniocima vršeni razgovori), a nije uzeta u obzir ni njegova pretpostavka da je jedan od napadača bio član organizacije „Srpski narodni pokret 1389“. Takođe, primećena je neefikasna saradnja između policije i tužilaštva i izostanak šire istrage koja bi obuhvatila i druge gradove, pored Jagodine. Sa druge strane, neadekvatna akcija policije bila je u dobroj meri zasnovana i na pogrešnoj pretpostavci, za koju nije bilo nikakvih dokaza, da je žrtva sama sebi nanosila povrede koja je, po svemu sudeći, rezultat predrasuda prema pripadnicima manjinskih verskih grupa.

Dakle, Evropski sud je zaključio da država nije ispunila obavezu sprovođenja delotvorne istrage.

Što se tiče obaveze države da spreči zlostavljanje, ona je prekršena pošto, pored toga što učinioci nisu otkriveni, nisu preduzete ni mere zaštite kao što su npr. postavljanje video nadzora u blizini stana (što je bilo i mesto više napada) ili postavljanje policijske patrole, niti je žrtvi ponuđena zaštita policije, uprkos tome što je rizik od zlostavljanja bio „realan, neposredan i predvidiv“.¹⁴ Sud je zaključio da sprovođenje ovakvih mera ne bi predstavljalo nesrazmeran teret za državu. Uzeto je u obzir i to što je žrtva pripadnik naročito ranjive grupe, tj. verske manjine.

Predstavki sličnih ovoj pred Evropskim sudom ima dosta, a neke su podnete i protiv nama susednih država. Tako je npr. Hrvatska proglašena odgovornom za povredu člana 3 jer nije sprovela delotvornu istragu u slučaju u kojem je žrtva bila romske nacionalnosti, pri čemu se čak radilo o jednom, a ne seriji ponovljenih napada, kao što je to bilo u slučaju Živote Milanovića.

Povreda člana 14 u vezi sa članom 3

Povodom povrede člana 14, u vezi sa članom 3, podnosilac predstavke je istakao da država nije sprovela odgovarajuću istragu upravo zbog njegove verske pripadnosti. Inače, diskriminacija se može javiti u dva vida. Prvi predstavlja drugačije tretiranje osoba u sličnim situacijama bez objektivnog i

¹³ Šečić stav 54.

¹⁴ Milanović stav 90.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

razumnog opravdanja. Nepostojanje objektivnog i razumnog opravdanja znači da razlikovanje ne teži „legitimnom cilju“ ili da ne postoji „razumni odnos proporcionalnosti između upotrebljenih sredstava i cilja čijoj se realizaciji teži“.¹⁵ Sa druge strane, diskriminacija može biti i posledica propuštanja da se napravi razlika u načinu postupanja u situacijama koje su bitno različite. Takav primer bi bilo jednako tretiranje rasno motivisanog nasilja i nasilja koje nema takvu vrstu pozadine.¹⁶

Ako pogledamo okolnosti slučaja Milanović, možemo videti dva moguća scenarija koji vode diskriminaciji. Ukoliko je istraga bila nedelotvorna ili *pro forme*, upravo zbog verske pripadnosti podnosioca predstavke, reč je o diskriminaciji. Sa druge strane, ukoliko nije u pitanju diskriminacija prve vrste (što znači da verska pripadnost žrtve nije bila razlog za nepreduzimanje delotvorne istrage), ali nije uzeta u obzir verska pripadnost podnosioca kao motiv napada, opet je reč o diskriminaciji, jer verskoj pripadnosti kao činjenici koja je bila odlučujuća za učinioce nije dat odgovarajući značaj. Da su napadi bili verski motivisani dokazuje i činjenica da je prilikom jednog od njih žrtvi urezan krst u teme. Na osnovu svega ovoga, Evropskom sudu nije preostalo ništa drugo osim da zaključi da je uz povredu člana 3, došlo i do povrede člana 14, odnosno diskriminacije.

Podnosiocu predstavke je dodeljeno 10.000 evra na ime naknade nematerijalne štete i 1.200 evra na ime sudskih troškova.

Komentar

Zastupnik Republike Srbije pred Evropskim sudom najavljuje da će, u skladu sa članom 43 Evropske konvencije, zahtevati prosleđivanje predmeta Velikom veću kako bi se razmotrilo dokle se protežu obaveze države u zaštiti pojedinca od napada privatnih lica.¹⁷ Ipak, malo je verovatno da će presuda biti prosleđena Velikom veću, a još manja da će ono promeniti donetu odluku. Činjenice u ovom slučaju su u potpunosti na strani podnosioca predstavke. Očigledno je da je on napadan zbog svog verskog opredeljenja i delovanja. Činjenica je da počinioci nisu pronađeni i da policija i tužilaštvo nisu preduzeli sve mere da ih otkriju.

Čak i ukoliko bi presuda bila promenjena tako što bi se država oslobodila odgovornosti za povredu članova 3 i 14, na novu presudu protiv Srbije zbog povrede ovih članova verovatno ne bismo dugo čekali, jer je činjenica da postoje problemi poput neefikasnosti institucionalnih mehanizama zaštite ljudskih prava (pre svega sudova), postojanja ekstremističkih organizacija i široko prisutne verske i nacionalne netrpeljivosti, i da oni neminovno vode sve češćem kršenju osnovnih ljudskih prava. Zbog

¹⁵ *Gldani pastva 97 Jehovinih svedoka protiv Gruzije* predstavka br. 71156/01, presuda od 3 maja 2007, stav 139.

¹⁶ *Nachova protiv Bugarske* stav 160.

¹⁷ Vidi saopštenje zastupnika Srbije pred Evropskim sudom za ljudska prava na http://www.zastupnik.gov.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=158:-4461407&catid=16:2009-06-12-12-53-42&Itemid=31.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

toga su neophodne sveobuhvatne mere koje bi doprinele tome da slučajevi zlostavljanja poput ovog ni ne nastaju, odnosno da, ukoliko već nastanu, budu adekvatno sankcionisani od strane nadležnih organa.

Naravno, Evropski sud za Srbiju nije smišljao nova, već je primenio ranije ustanovljena pravila o pozitivnim obavezama države, uključujući i one koje se odnose na zaštitu posebno ranjivih grupa. Sud je uvek naglašavao da, kada su u pitanju manjine, država mora biti naročito agilna i krivična dela u kojim su žrtve pripadnici manjina tretirati drugačije od „običnih“ krivičnih dela. Pitanje (ne)srazmernosti tereta koji pada na države je vrlo interesantno ali u predmetu Milanović nije nimalo sporno. Zaštita osoba koje pripadaju manjinama koje su po pravilu omrznute i često napadane nikako ne predstavlja nesrazmeran teret, već jednu od osnovnih dužnosti policije. Uz to, preduzimanje generalnih mera u cilju izvršenja obaveza preuzetih ratifikacijom Evropske konvencije, u koje spada i obuka zaposlenih u državnim organima radi usvajanja standarda koje je ustanovio Evropski sud, svakako predstavlja ispravan put ka unapređenju stanja ljudskih prava u zemlji, a ne treba zanemariti ni sporedne efekte, poput uštede novca poreskih obveznika i poboljšanja međunarodnog ugleda zemlje.

Sažetak presude Evropskog suda za ljudska prava izrečene 31. maja u predmetu Šečić protiv Hrvatske (predstavka br. 4001/02)

Činjenično stanje

Podnosilac predstavke Šemso Šečić, hrvatski državljanin sa prebivalištem u Zagrebu, je bio napadnut od strane dve nepoznate osobe 29. aprila 1999. godine, dok je sakupljao staro gvožđe u Zagrebu. Tom prilikom napadači su uzvikivali rasne uvrede. Ubrzo nakon toga je došla policija koja je ispitala svedoke i pretražila okolne ulice u pokušaju da nađe napadače. Usled zadobijenih povreda (prelom rebara) podnosilac predstavke je proveo 7 dana u bolnici i oboleo od posttraumatskog stresa. Pravni zastupnik podnosioca predstavke je 15. jula 1999. godine kancelariji tužioca u Zagrebu podneo krivičnu prijavu protiv nepoznatih lica i obavestio policiju o događaju zahtevajući podatke neophodne za pokretanje krivičnog postupka. Policija je 29. septembra 1999. godine ispitala podnosioca predstavke o događaju. Tom prilikom g. Šečić je približno opisao dvojicu napadača, objasnivši da zbog kratkovidosti verovatno neće biti u stanju da ih prepozna. Policija je ispitala tri očevica koji su izjavili da nisu bili u stanju da jasno vide napadače. Pravni zastupnik podnosioca predstavke je 16. marta 2000. godine obavestio nadležnog tužioca o postojanju indicija da su lica koja su napala g. Šečića učestvovala u brojnim napadima na Rome u Zagrebu. Vlasti su 1. avgusta 2000. godine ispitale O.D., jednog od napadnutih Roma koji je tvrdio da je prisustvovao napadu na g. Šečića. Tom prilikom, on je izjavio da ga je izvesni S. napao u januaru 2000. godine i da je to isto lice bilo jedan od napadača na g. Šečića. On ga je zapamtio pošto ima veliki ožiljak na licu. Policija je zatim identifikovala S. kao alkoholičara dobro poznatog vlastima zbog više krivičnih dela. Međutim, policija ga je isključila kao mogućeg osumnjičenog, pošto ga nijedan drugi svedok nije prepoznao i zato što ne pripada grupi skinhedsa. Pravni

zastupnik podnosioca predstavke je 24. maja 2000. godine ponovo pisao kancelariji tužioca ukazujući na to da je Hrvatska radio televizija (HRT) emitovala emisiju u kojoj je mladi skinhead u razgovoru pomenuo napad na g. Šečića. Kancelarija tužioca je tražila od urednika HRT-a da otkrije identitet intervjuisanog lica, što je autor emisije odbio. Podnosilac predstavke je 6. aprila 2001. godine uložio ustavnu žalbu zahtevajući od Ustavnog suda da naloži državnom tužiocu preduzimanje neophodnih radnji radi okončanja istrage u najkraćem roku, a najduže za šest meseci. Ustavni sud je 12. novembra obavestio pravnog zastupnika podnosioca predstavke da nije nadležan da odlučuje u predmetima koji se odnose na neaktivnost tužilaca pre početka suđenja. Predmet je još uvek u fazi istrage.

Odluka Suda

Podnosilac predstavke je tvrdio da vlasti Republike Hrvatske nisu preduzele ozbiljnu i temeljnu istragu rasistički motivisanog napada od 29. aprila 1999. godine i da je bio žrtva diskriminacije zbog svog romskog porekla. Tvrdio je da su povređeni članovi 3, 8, 13 i 14 u vezi sa članom 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Povreda člana 3

Evropski sud je stao na stanovište da su povrede koje je podnosilac pretrpeo dovoljno ozbiljne da bi predstavljale zlostavljanje u smislu člana 3 Evropske konvencije i ponovio da su države koje su ratifikovale Evropsku konvenciju obavezne da preduzmu mere usmerene ka tome da se pojedinci pod njihovom nadležnošću ne podvrgavaju zlostavljanju, uključujući i ono počinjeno od strane privatnih lica. Sud je dodao da član 3 može zahtevati i pozitivne obaveze države usmerene na sprovođenje zvanične istrage. Vlasti treba da preduzmu sve razumne korake koji im stoje na raspolaganju i da neodložno prikupe sve relevantne dokaze. Imajući to u vidu, Sud primećuje da Hrvatske vlasti nisu podigle optužnicu protiv bilo koga i da prekrivični postupak traje skoro sedam godina. Evropski sud je primetio da je policija zaključila da su napad izvršili pripadnici skinheads-a, za koje je poznato da su već učestvovali u slični događajima. Ali izgleda da policija uprkos tome nije ispitala nijednog pripadnika te grupe, niti je te podatke upotrebila na bilo koji drugi način. Štaviše, isključila je S. sa liste mogućih osumnjičenih a da ga prethodno nije ispitala o napadu. Uz to, policija nije od nadležnog suda zahtevala da naloži novinaru HRT-a da otkrije svoje izvore uprkos činjenici da pravna mogućnost za takav postupak postoji od 2003. godine. Razmotrivši sve dokumente koje je imao na raspolaganju i tvrdnje stranaka, Sud je zaključio da propust državnih vlasti da reše predmet ili da dobave bilo kakve opipljive informacije u cilju identifikovanja i hapšenja napadača tokom dugog vremenskog perioda ukazuje na to da istraga nije bila delotvorna, te da je shodno tome došlo do kršenja člana 3 Evropske konvencije.

Povreda člana 14 u vezi sa članom 3

Sumnja se da napadači podnosioca predstavke pripadaju grupi skinheads-a koja je po svojoj prirodi vođena ekstremističkom i rasističkom ideologijom. Postupati sa rasistički motivisani nasiljem na isti način kao i sa slučajevima koji nemaju rasističku pozadinu u stvari znači zažmuriti pred nasiljem koje

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

je naročito pogubno po osnovna ljudska prava. Propuštanje da se načini razlika u postupanju u situacijama koje se suštinski razlikuju može predstavljati neopravdano postupanje suprotno članu 14 Konvencije (vidi predmet *Nachova i drugi protiv Bugarske* od 6. jula 2005. godine). Konačno, Sud je, imajući u vidu da je policija bila svesna da je sporni događaj bio uzrokovan etničkom mržnjom, zaključio da je neprihvatljivo da je policija dozvolila da istraga traje više od sedam godina bez preduzimanja bilo kakvih ozbiljnih koraka da utvrdi identitet ili krivično goni počinioce. Shodno tome, Sud je zaključio da je došlo do povrede člana 14. uzetog u vezi sa proceduralnim aspektom člana 3. Evropske konvencije.

Primena člana 41 Konvencije

Podnosicou predstavke je dodeljeno 8 000 evra na ime nematerijalne štete i 6 000 evra na ime troškova postupka.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.